

Folkloristik:

Prof. Dr.
Dursun Yıldırım
Armađanı

Pars Yılı
ANKARA 1998

YUNUS EMRE VE MAHTUMKULU'DA ORTAK MOTİFLER

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL*

Dünyada hiç bir millet yoktur ki Türkler kadar geniş bir coğrafyaya yayılmasına; aralarında, idarî, siyasî sınırlar oluşturulmasına rağmen bir millet olma vasfını devam ettirebilmiş olsun.

Türkler, tarihte bunu başarmış bir millettir. Günümüze gelene kadar, sayısız göçler, büyük istilalar görmesine, muhtelif devletler içinde yaşamak zorunda kalmış olmasına rağmen hangi sistemde, hangi coğrafyada olursa olsun karşılaştığı kültürler içinde eriyip yok olmamış; bilakis o kültürlerle beslenerek daha da büyümüştür. Bu büyük aile fertleri arasına giren din, rejim, tarih, coğrafya vb. sınırlar onlardaki **aynı millet** olma şuurunu yok edememiştir. Bunda şüphesiz ki Türk milletinin kültürel değerlerinin başında gelen din, dil ve edebiyatın rolü büyüktür.

Türkler tarihleri boyunca farklı muhitlere yayılmışlar, ancak beraberlerinde din, dil ve edebiyatlarını da götürmüşler, bunları yeni coğrafyalara, yeni kültürlerle tatbik etmişlerdir. Bu sebeptendir ki, Adriyatik'ten Çin Deniz'ine kadar geniş bir coğrafyada bir Nasreddin Hoca fıkrasına, bir Dede Korkut Boyu'na rastlamak mümkündür.

Bununla birlikte farklı muhit ve zamanlarda yetişen edebî şahsiyetler arasında bulunan duygulardaki müştereklik, motiflerden ortaklık, ifadelerdeki benzerlik; kültürleri devletlerle sınırlayan düşünceler açısından şaşırtıcıdır. Bu düşünceye sahip olanlar, yani **Türkçe**'yi ve **Türk Kültürünü**, Türkiye Cumhuriyeti ile sınırlayanlar, demirperdenin yıkılışıyla birlikte ortaya çıkan Türk Cumhuriyetleri'nde gördüğü müştereklik karşısında hayrettedir. Halbuki kültürleri siyasî hudutlarla sınırlayanlar için bu ortak noktalar, hiç de şaşırtıcı bir durum değildir. Şahsen biz bu kanaatte olduğumuz için Anadolu'da gördüğümüz her kültür unsurunun kökünü Orta Asya'da bildik ve orada aradık. Vardığımız neticeleri de muhtelif eserlerimizde ortaya koyduk. Dede-Babalar¹, Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş'ın benzer noktaları² bu tür çalışmalarımızdan bir kaçıdır.

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü

1 Abdurrahman Güzel, *Millî Kültür - Millî Birlik*, Feryal Matbaacılık, Ankara, 1991.

2 Abdurrahman Güzel, "Ahmet Yesevî'nin Fakr-nâme'si ile Hacı Bektaş Veli'nin Makalâtı

Bu çalışmamızda da Klâsik Türkmen Edebiyatı'nın mühim şahsiyetlerinden hattâ Türkmenler'in "akıldârı", "halifesi" olarak kabul edilen Mahtumkulu ile bütün Türklük âleminin evliyâsı olarak görülen Yunus Emre arasındaki ortak motifleri ortaya koymaya çalışacağız. Ancak bu müşterek unsurlara geçmeden önce Mahtumkulu hakkında kısa bir bilgi vermeyi gerekli görüyoruz.

a) Mahtumkulu (1733-1780)

Mahtumkulu, Devlet Mehmet Azadî'nin oğludur. Tahminen 1733 yılında Hazar Denizi kıyılarında bulunan **Etrek Çayı** civarında bir yerde doğmuştur. **Mahtumkulu**, şâir ve âlim bir zat olan babasından istifâde etmiş, **Buhara** ve **Hive**'de iyi bir medrese eğitimi görmüştür. Burada Arapça, Farsça ve edebî Doğu Türkçesi'ni öğrenmiştir. **Nizamî**, **Sadî**, **Fuzûlî**, **Nevâyî** gibi Türkçe ve Farsça'nın klâsiklerini tanımıştır. Türkmenistan, Özbekistan, Afganistan ve İrañ'da dolaşmıştır. Tahminen 1780'li yıllarda da vefat etmiştir³. Kendisiyle karşılaştırma yapacağımız Yunus Emre hakkında her şey yazılıp söylendiği için onunla ilgili fazla söze hacet yok. Ancak şu kadarını belirtelim ki XIII. asırda yaşayan Yunus Emre, Hoca Ahmet Yesevî ile Türmenistan'da başlayan **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı**'nın Anadolu'daki temsilcisidir. **Hoca Ahmet Yesevî** gibi o da Türk Kültürü'nün yaşama alanlarındaki geniş bir tesir ve nüfûza sahiptir. Bu sebeptendir ki, Yunus ve muakiplerinin yaşadığı bu topraklar da "evliyalar ummanı" olarak ifade edilmiştir. Nitekim Mahtumkulu'nun şu ifadesi bunun en açık ifadesidir:

Yukarıda Hindistân'ı
Arkada Türkmenistân'ı
Evliyâlar ummânı
Ol Rumistân'ı görsem⁴

Yunus Emre ve **Mahtumkulu** aynı kaynaktan beslenmişlerdir. Menkabeye göre Yunus Emre, Hacı Bektaş Velî-Lokman-ı Perende vasıtasıyla Hoca Ahmet Yesevî'ye bağlıdır. Aynı zincirin tesiri Yunus Emre'de olduğu kadar Mahtumkulu'da da görülür. Hatta Ahmet Yesevî, onun halifelerinden **Zengi Baba** ve **Hacı Bektaş** şu sitayişkâr sözle anılır:

Arasındaki Benzerlikler", *Milletlerarası Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, 26-27 Eylül 1991, Ankara, 1992.

³ Fuat Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1981, s. 177-178; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 2, s. 743-744; Himmet Biray, *Mahtumkulu Divanı*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992, s. 13.

⁴ Himmet Biray, *a.g.e.*, s. 415, Not: Mahtumkulu ile ilgili olarak verilen örnek dörtlüklerin sonundaki sayfa numaraları bu esere aittir.

Hazret Ali etgeç âlem da'vî
Kaftan kafa düştü hazretin çavı
Ya iklim eyesi **Ahmet Yesevî**
Benim sahip-cemâlimi gördün mu? (s. 39)

Dehishhânın bayırında,
Bâd-ı sabâyı görsem,
Bahâveddîn Mirkülâl,
Zengi Baba'yı görsem, (s. 415)

Hacı Bektaş, Abdulkâdir,
Hoca Ahmet, İmam Rıza'dır,
Ferîdün bir evliyâdır,
Barından bir himmet isterin (s. 301)

Biri XIII. asırda Anadolu'da, diğeri XVIII. asırda Türkmenistan'da yaşayan iki şahsiyetin beslendikleri ana kaynağa kısaca işaret ettikten sonra, onların düşünce dünyalarına küçük bir pencere açarak müşterek noktalarına bir göz atalım:

A) Din

a) İtikat

1. Allah

Yunus Emre'de kâmil bir Allah inancı vardır. Ona göre Allah, tek kudret ve hüküm sâhibidir; fakat O, zâtını sıfatlarıyla gizlemiştir.

Senündür pâdişâhlık kudretün var
Yaratdun yiri göği heybetün var⁵
Dünyâ âhîret ol Hak yir gök toludur mutlak
Hiç gözlere görünmez kim bilir ne nişanda (328/2)

Mahtumkulu ise bu düşünceyi şöyle ifade eder:

Ya Yaradan Kadir, kudretin kendir,
Ol kudret işlere akıl hayrandır,
Fikir yetmez, ya Rab, niçik pinhandır,
Zulmet içre koydun suyun yahşısın (s. 312)

Gerek Yunus ve gerekse Mahtumkulu, Allah'ın aşkıyla yanmış ya-kılmışlardır:

Y.: Ol Çalabumun ışık bağrumu baş eyledi
Aldı benüm gönlümü sırrumu fâş eyledi (362/1)

M.: Can coşkuna geldi yandım yarıldım
Bağışlasan neyler yârim ya Cabbar,
Sangısız söyüştüm öysüz ayrıldım,
Bağışlasan neyler, yârim, ya Cabbar (s. 152)

⁵ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı, Tenkitli Metin*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990, s. 29, Not: Yunus Emre'den alınan şiirler bu esere ait olup şiir sonlarındaki rakamların ilki şiire, ikincisi beyit sayısına işaret etmektedir.

Kulların günahı çoktur, buna karşılık Allah'ın inayeti de büyüktür.
Bu düşünceyi iki şairimiz de şöyle ifade ederler:

Y.: Ne ilmüm var ne tâ'atüm ne gücüm var ne takatüm
Meğher kıla inëyetün yüzümüzi ak Çalab'um
Yunus'ı sen yarlıgagıl bu günahlu kullarıla
Eger yarlıgamazısan key katı firâk Çalab'um (186/6,7)

M.: Kerem eyle, ya Rab, kudretlü Sübhan,
Garip gamgîn geçen hâlime benim,
Aklım hayrandadır, etmişim pişman,
Bilmezlikte geçen sâlîma benim (s. 94)

Kul acizdir, ancak sığınacağı tek varlık da Allah'tır:

Y.: Ulu ulu günâhlarum yüz komadı bana Çalap
Hiç kimse çâre kılmadı döndüm yine sana Çalap
Turmayup söylerem sözüm, günâhuma göyner özüm
Günâhlu Yunus'un sözün sen kabîl eylegil Çalap (16/1,8)

M.: Aciz benim senden özge kimim bar
Öz beren canına cebr etme Cabbâr
Mahtumkulu aydur keremli Gaffâr
Bakma kıldığma fi'lîme benim (s. 94)

Senden olmasa haray,
Bu benim hâlîme vay,
Fîrâki der, yâ Hüdây,
Günahım güzeşt eyle (s. 105)

2. Melekler

Adem aleyhisselam secde emredilmeden evvel melekût âleminde bir melek iken Allah'ın emrine muhalefet ettiği için Cennet'ten kovulan Şeytan, bu fiilinden dolayı "Mel'un" sıfatını almıştır. Şeytan, bu andan itibaren insanları Allah yolundan çıkarmayı kendisine tek gaye edinmiştir. Yunus, Şeytan için nefis kavramını kullanırken, Mahtumkulu Şeytan ismini açıkca zikreder:

Y.: Hakikatde bakarısan nefsün sana düşman yiter
Var imdi ol nefsün ile vuruş-tokuş savaş yüri (403/2)
Düşman benüm nefsüm durur tama'ıla hırsun durur
Tama'ıla hırsan uyan gönüllerde yir eylemez (112/4)

M.: Şeytan melûn taat ettirmez,
Haramdan kaytarmaz helâl yutturmaz,
Namazda uydurmaz, rûze tutturmaz,
Lâneti şeytanın telâşın görün (s. 326)

Cehennemde Zebânîler, günahkârlara eziyet edeceklerdir. Mahtumkulu Zebânî için melek kavramını kullanır. Her iki şairimizin bu konudaki düşünceleri şu şekildedir:

Y.: Zebânîler çeke tuta götüre Tamu'ya ata
Deri yana sünük düte dün-gün işi efgân ola (9/3)
Günahların tartarlar andan sırata ilteler
Zebânîler dutalar figanlar ola katı (385/5)

M.: Melekler meydan tutup eylerler,
Tamu ortasında ertip bağlarlar,
Sineler cığır cığır dağlarlar,
Köp kalırsın kara günde çilimkeş (s. 215)

Bunlardan başka dört büyük melekten İsrafil kıyamet günün sûruyla haber verecek melektir. Sûru birici üfleyişinde kıyamet kopacaktır:

Y.: İsrafil sûrı ura yir yüzi divşürile
Harâb ola berr ü bahr çarh-ı felek (306/1)

M.: Ahir bir gün bolur ahir zamanı
İsrafil sur çalsa, bolur zamanı (s. 331)

3. Kitaplar

Son kitap Kur'an-ı Kerim, İslâmiyet'in temelidir, toplumun dirlik düzenidir:

Y.: Halk içinde dirlik düzen dört kitabı toğru yazan
Ağ üstünde kara dizen ol yazılan Kur'an benem (193/8)

M.: Atan hoşnud olmağa,
Anan mührin salmağa,
Yedinde din bilmeğe,
Okura Kur'an gerek (s. 116)

4. Peygamberler

Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen veya halkın kendilerine peygamberlik izafet ettikleri şahsiyetler, İslâm âleminde şöhret bulmuş kıssalarıyla pek çok edebiyatçımızda olduğu gibi Yunus ve Mahtumkulu'da da ortaktır. Bunlardan biri olan **Nûh** aleyhisselam Tûfân vesilesiyle anılır:

Y.: Nûh oldum Tûfân için çok dürüşdüm diniçün
Dinüme dönmeyeni suya gark idüp geldüm (191/7)

M.: Nûhu sen gavvas eyleyip,
Yüzdürdün ihlâs eyleyip,
Şâd günlerim yas eyleyip,
Gelip onda saz eyledin (s. 115)

Allah'ın sevgi ve dostluğunu kazandığı için "Halil", "Halilullah" diye anılan **İbrahim** Peygamber, yıldızlara tapan kavmin dinine davet edince Nemrut tarafından ateşe atılır:

Y.: Nemrud'daki sûret kılan İbrâhîm'i oda atan
Bir kılını yandurmayan od u kül ü reyhân benem (199/4)

M.: Öten ömrüm çağlayıp,
Kaldım, neyle, ağlayıp,
İbrahim dek bağlayıp,
Atar boldular nâra (s. 418)

Bir rivayete göre Ka'be'ye ilk bünyadı vuran da İbrahim aleyhisselamdır. Bu sebeple İbrahim Peygamber, Ka'be dolayısıyla da anılır:

Y.: İbrahim Halil geldi Ka'be'ye bünyâd urdı
Oğlına bıçak çaldı İsmâil kurbân kanı (396/3)

M.: İbrahim candan ayrıldı tabı
Kabe baran hacı tapar sevâbı (s. 92)

Yusuf aleyhisselam, güzelliği ve Ken'ân'dan Mısır'a gelip sultan oluşu ile meşhur bir peygamberdir. Bu hadiseler etrafında pek çok kıssa teşekkül etmiştir. Bu kıssalara Yunus Emre'de telmihler bulunurken Mahtumkulu, yirmi bir dörtlükle bu kıssayı işlemiştir. Benzer ifadelerden bazılarına işaret edelim:

Y.: Yûsufila ben kuyuda yatdum bile çekdüm cezâ
Ya'kûb'ıla çok ağladum bulınca figândayıdum (168/9)

Ne gördi Züleyhâ Yusuf yüzinde
İşi efgân olupdur ışk elinden (245/8)

Kim ki istedi buldı kulluğu tamâm oldu
Key Mısır'a sultân oldu Yûsuf-ı Ken'ân kanı (296/5)

M.: Yûsufu saldılar telh-i zemîne
Onun dağ-ı günlü boldu kemine

.....

Kıymet koyup Züleyhâ'ya berdiler
Ahir muradına yetti, yârenler.

Aşık boldu, er Yusufun görküne
Saldılar yedi kat yerin berkine.

.....

Yusuf, tahta binip pâdşah boldular,
Tamam Mısır halkın satın aldılar. (s. 433-435)

Eyyûb Peygamber, vücuduna musallat olan bir hastalıkla imtihan edilmiştir. O, bu imtihanı sabırla karşılamıştır:

Y.: Eyyûb oldum tenüme cefâ kıldum cânuma
Çağırdum Sübhân'uma kurtlar toyurup geldüm (191/9)

M.: Yârenler gerdiş-i çarhın elinden
Bu benim yüreğim pâre pâredir
Sızıldeşar tenim Eyyûp teni dek
Kişi bilmez, bir ağızsız yâredir (s. 111)

Mûsâ Peygamber, Tur dağında kelâm tecellisine mazhar olduğu için

Kelîmullah lakabıyla anılır. Bununla birlikte Şuayb Peygamber'in koynunlarını belirli bir ücret karşılığı götüğü için çobanlığıyla da anılır:

Y.: Mûsa varur Tur'a anda varur nûra bakar
Dostdan gayrı zerre kadar bu gözlerüm görmez benüm (170/4)
Çobanlık itmeyince Mûsa'layın
Kelîm'üm diyüp Tûr'a göndermeye (326/6)

M.: Bardı Turan dağına Hak bile boldu ol Kelîm,
Öttü anlar, kaldı dünyâ, geçti eyyâmül'l-kadîm,
Yatsa yer boldu döşek, örtücesi parça kilim
Baktı koynun Şuaybın yedi yıl Mûsa Kelîm,
Çölde gezdi dâyima rûz aydışıp Hâlık bile (s. 485)

Dâvûd Peygamber, gür sesi, zırh işleme, Kâf'tan Kâf'a hükmü geçmesiyle anılır:

Y.: Kan'enbiyâ vü evliyâ geldi geçdi cümle veli
Kaanı Dâvûd u Süleymân Kâf'dan Kâf'a dutmuş iken (273/7)

M.: İsa oğlu Dâvûd âlemi sürdü,
Hak ona Zebûr'un kelâmın berdi,
Hazret-i Dâvûd'un huzur şâkirdi
Altı bin atlı yüz ahengir geçti (s. 124)

Süleyman Peygamber, uzun yıllar madde ve mana âleminin sultanı olarak hüküm süren biridir. Bundan dolayı dünyânın fânîliği söz konusu olduğunda o, anılır:

Y.: Bu dünyâ kime kaldı, kimi berhudâr kıldı
Süleymân'a kalmadı anun berhudârlığı (361/3)
Uçan kuşlar uçunur, esen yıl görse turur
Divler hükmüne girür Belkîs-Süleymân mısın (257/3)

M.: Akl, fikr et her kaçan,
Yüz konan bar, yüz göçen,
Taht-ı âsmândan uçan
Süleymân öldi gitti (s. 108)

Suya yeke hükmü geçen Süleymân,
Bak onlardan ne nam kaldı ne nişân (s. 284)

Tırnak bilen dağlar delen Benican,
Suya yeke hükmü geçen Süleymân,
Kanı ol İskender, Rüstem Pehliyan,
Sen dünyanı tutacak sen kim bolup (s. 82)

Lokman aleyhisselam, peygamberliği tartışmalı bir hekîmdir. Halk, onu hekîm olarak tanımıştır. Yunus onu hakîm olarak zikrederken Mahtumkulu hekîmliğine işaret eder:

Y.: Ol dost bana benden yakın hikmet bilen bulur Hakk'ın
Okuyup hikmet ilmini Lokmân olayın bir zaman (253/8)

M.: Mevlâm yetir meskenime, yurduma,
Yüzüm düşsün arslanıma, kurduma,
Mahtumkulu aydar, benim derdime,
Dünyânın tabibi Lokman, şifâ ber (s. 93)

Hızır Peygamber, umumiyetle **İlyas** aleyhisselamla birlikte anılır. Hızır, zulmet ülkesinde Ab-ı Hayat (Ab-ı Hayvan) suyunu aramıştır:

Y.: Bir mekâna varmışam ki ol benüm yurdum degül
Hızır'ıla zulmete irdüm Ab-ı Hayvân isterem (228/4)

M.: Hızır İlyas gibi girsem zulmete
Ya Rab, haber bilerin mi, yâr senden (s. 149)

Hz. Muhammed peygamberler serveri, son ve hak peygamberdir:

Y.: Peygamberler serveri din direği Muhammed
Gör ne gevherler kodi bu bizüm kâmumuza (311/2)

M.: Köpleri yok ettin, kâni yuvuttun
Muhammed hak resûl cânı yuvuttun
Harun, Karun, Süleymân yuvuttun
Budur senin işin, belli dünyâ hey! (s. 89)

5. Ahiret

Ahiret insanların öldükten sonra yaşayacağı ebedî âlemdir. Bu âlem fânidir. Dolayısıyla bu dünyâda âhiret için hazırlık yapılmalıdır:

Y.: Bu dünyâyı elden bırak âhirete eyle yarak
Erenlerden olma irak gel ikrar it erenlere (314/7)

Fânî dünyâyı n'idelüm bâkî evine gidelüm
Armağan gerek dostumdan bunda yükün dutsun dimiş (122/3)

M.: Misafirsin, mukim işin kurarsın,
Bi-bekâ dünyâda nice durursun,
Bunda ne iş etsen, anda görürsün,
Yakşıdır, yamandır ol gün bu işi (s. 181)

Mahtumkulu, işim âl-ı zâridir,
Bir mükemmel erin hâridâridir,
Dünyâ âhiretin keşte kâridir,
Tohum saçınaver nâ-geh yatıp sen. (s. 95)

Dünyanın sonu, âhiretin başlangıcı kıyâmet veya diğer bir deyimle âhir zamandır. Bu, İsrâfil'in Sur'u üflemesiyle başlayacaktır:

Y.: İsrâfil surı ura yir yüzi divşürile
Harâb ola berr ü bahr çarh-ı felek yayıla (306/1)

M.: Ahir bir gün bolur âhir zamanı
İsrâfil sur çalsa, bolur zamanı (s. 331)

Kıyamet koştuktan sonra Sûr'un tekrar üflenmesiyle bütün ölümler

dirilecek, Allah tek “kâdı” sıfatıyla kullarını yargılayacaktır. Bu hesap gününde kulluk hesabı verilecek, kişinin malı mülkü ona fayda vermeyecektir:

Y.: Ulu divan kurula anda kulluk sorıla
Bin tekebbür virmeye bir garîb nevâz ile (335/13)

M.: Ömrüne aldanma ötene yanma,
Malına kıvanma, mülke dayanma,
Bunda bet işleme, anda uyanma,
Hesap günü hayrına alıp bar bile (s. 102)

Mahşer günü kulların amelleri tartılır, bu tartıda günahları ağır gelenler Cehennem üzerine kurulan kıldan ince Sırat’tan geçmeyip Cehennem’e giderler:

Y.: Ol geçidün korkısı uş beni yoldan kodı
Geçemez degme kişi köprüsin kıldan kodı (369/1)
Günahların tartalar andan Sırat’a ilteler
Zebânîler dutalar figânlar ola katı (385/5)

M.: Pul sırat üstünde oklarlar seni,
Zulmete salarlar beklerler seni,
Zincir, künde bilen saklarlar seni,
Azâpta, hasrette, kânda, çilimkeş (s. 215)

Cehennem kapısında zebânîler bulunur, Cehennemliklere türlü ezâlar ederler:

Y.: Zebânîler çeke duta götüre Tamu’ya ata
Deri yana sünük düte dün-gün işi efgân ola (9/3)

M.: Melekler köterip gürz ururlar,
Endâmından su dek akar zehirler,
Haşlaşmış dururlar yanında mârlar,
Endâmından sorar kanın gıybet-keş! (s. 271)

Amelleri iyi olanlar ise Cennet’e girer, hûrîlerle beraber olurlar:

Y.: Koyam bu dünyâyı gidert çün âhrete sefer idem
Ol Uçmak’da hûrîleri, ben bana yoldaş eyleyem (197/2)

M.: Her yan gitsen barar yerin gûr bolar,
Hayır kazan, yatan yerin nûr bolar,
Yahşı bolsan, câyın Cennet hûr bolar,
Yaman bolsan, köyündürler nâr bile (s. 101)

6. Hayır ve Şer; Kaza ve Kader:

Hayır ve şer Allah’tandır. Bunda kulun kendisine ait bir fiili yoktur. Hakîki erler, hayrı ve şerri Allah’tan bilir:

Y.: Yunus bu sözleri koğıl kendözünden elün yuğıl
Senden ne gele bir diğil çün Hak’dan ola hayr u şer (28/9)

M.: On kat öyün bolsa demir kaleden,
Ecel tapar emir bolsa Allah'tan,
Hakikat er yüz döndürmez belâdan,
Hak rızası bilen başa taş gelse (s. 118)

Kader, varlık yaratılmadan evvel Allah'ın o varlık hakkındaki takdiridir. Kaza ise Allah'ın ezeldeki takdirinin yerine gelmesidir:

Y.: Yunus imdi gam yime nidem ne kılam dime
Gelür kişi başına ezelden ne yazıla (335/20)
Rızık için gussa yime kimse rızkın kimse yimez
Rızık için gussa yime pâdişâh eksik eylemez (109/1)

M.: Gel gönlüm sıdk ile yalvar Allah'a
Yaradandan hiç yaşırın iş bolmaz,
Rızık bir mukadderdir şûh u gedâya
Kalem birdir bunda yazan biş bolmaz

Mahtumkulu bu gününde sükr eyle,
Allah'ın kudretin görüp fikr eyle,
Rızık için gam yeme, Hakk'a zıkr eyle,
Ezelde yazılan senden duş bolmaz (s. 257)

Hz. Peygamber, bir hadislerinde "Müslümanlık beş şey üzerine kurulmuştur. Allah'tan başka bir Tanrı, ibadet olunacak hak ma'bud olmadığına ve Muhammed (S. A) O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehadet etmek; namaz kılmak, zekat vermek; ramazan orucunu tutmak, hacca gitmek"⁶ şeklinde buyurur. Her müslüman gibi Yunus Emre ve Mahtumkulu'nun şiirlerinde bu beş esas dile getirilir. Ancak her ikisi de namaz ve zekat konusuna ağırlık verirler: **Beş vakit namaz**, Allah'ın bir emri, kulluğun da şartlarından biridir:

Y.: Benden öğüt ister isen evydiverem bildüğümden
Budur Çalab'un buyruğı tutun oruç kılun namaz (109/2)

M.: Mü'min bolsa, kıl kulluğun Hüdâ'nun,
Beş vakt yâda sala sala gidersin (s. 96)

Namaz, gençlikte kılınmalıdır. Yunus Emre, gençlerin öğüt almadıkları, yaşlıların da ibadet etmediklerinden şikayet ederken Mahtumkulu, gençlikte namaz kılınması nasihatında bulunur:

Y.: Oğlanlar öğüt almaz yiğitler tevbe kılmaz
Kocalar tâ'at kılmaz sarp rûzigâr olmuşdur (76/3)

M.: Adem oğlu yatma gâfil,
Tur ha tan atazdan burun,
Yiğitlikte tâ'at kılğıl,
Karrılık yetmezden burun (s. 69)

Zekat, malla yapılan bir ibadettir. Kazancın belirli bir miktarı

⁶ A. Hamdi Akseki, *İslâm Dini, İtikat, İbadet ve Ahlâk*, s. 103.

yoksullara verilmek suretiyle yapılır. Bu ibadetten kaçanların yeri Cehennem ateşidir:

Y.: Kazandığını viriben yoksullara hoş görüben
Hak Hazretine varuban oddan o kurtulmak gerek (137/7)

M.: Mihnet bilen mal cem eden muhkem bay,
Evvel hayrın bolsa gönder özünden,
Yığıp, zekat bermenlerin hâli vay,
Tanla karnı dolar tamu közünden (s. 225)

c) Ahlâk

1. Kibir-Tevazu

Kibir, insanın sahip olduğu şeylerle övünmesi ve haksız bir gurura kapılmasıdır. Bu islâmiyetin hiç de hoş görmediği bir şeydir. Kibir, İslâmiyette "Şaytan ameli" olarak görülürken, bunun zıddı olan tevazu yüceltilir. Yunus tekebbür olma derken, toprak olma (tevazu)'yı salık verir:

Miskîn Yûnus erenlere tekebbür olma toprak ol
Topraktan biter küllisi gülistanı toprak bana (10/5)
Eğriliği koyasın doğru yola gelesin
Kibr ü kini çıkargıl erden nasib alasın (250/1)

Mahmutkulu da giyim kuşamda haksız gurura kapılmaması gerektiğini belirtir.

Mağrur olma sincabına, samrına
Ecel Dâvût elin çekmiş demrine
Kılca cana bu beş günlük ömrüne
Ne tedârik kıla kıla gidersin (s. 96)

2. Gıybet

Birinin aleyhinde bulunma, arkasından söyleme, çekiştirme, dedi-kodu yapma manalarına gelen gıybet, hoş görülmeyen bir davranış şeklidir. Her iki şâirimiz de gıybet yapanların Cehennemlik olduklarını ifade ederler:

Y.: İyi dostın düşman dutan gaybet yalan söz söyleme
Bunda gammâzlık eyleyen anda yiri tar olırsar (63/2)

M.: Sakla gıybetten dilini
Bağlatma iki kolunu
Açılan taze gülünü
Allah soldurmazdan burun (s. 70)

Ruz-ı mahşer şikat eder dilinden
Rusvâhğın budur senin gıybetkeş!
Ömrün yele berme, azma yolundan
Ağrıtmagıl ilin günün gıybetkeş (s. 271)

3. Cimrilik-Cömertlik

Cimrilik de hoş görülme-
yen hasletlerden biridir. Yunus'a göre
cimri, "bir yufkaya kıyamaz". Mahtumkulu'ya göre de bu insanlar mallarını
yığarlar ancak bu yığdıkları malı yemek nasip olmaz:

Y.: Bir nice kişilerün gaflet gözün bağlamış
Hak yolına dersen bir yufkaya kıyamaz

M.: Niyeti yamandır bahıl mal yığar,
Yiyebilmez her dem riskalın boğar,
Malı haram bolur başından ağar,
Çok karıştım, aceb eyyam gelmedi (s. 243)

Buna karşılık insan cömert olmalıdır:

Y.: Kazandığını viriben yoksulları hoş görüben
Hak Hazretine varuban oddan o kurtulmak gerek (137/7)

M.: Yetimi görende, güler yüz bergil,
Koldan gelse, ana taâm tuz bergil,
Bir gamlı görende şirin söz bergil,
Enteni koldara himayet yahşı (s. 481)

4. Ayıp Gözetme, Ayıp Açma

Başkalarının ayıplarını araştırmak, onu, bu ayıplarından dolayı
utandırmak her iki şairin de hoş görmediği huylardandır:

Y.: Eyâ gâfil iç gözünü gönülün yavlak uzatmağıl
Bakğil kendü dirligüne kimse aybın gözetmegil (159/1)

M.: Yahşı er el aybın açmaz,
Göre bile haram içmez,
Yaradan yazığın geçmez,
Göz yaşı dökmeyen erden (s. 228)

5. Hırsızlık

Kötü ve tenkid edilen huylardan biri de hırsızlıktır. İçine alın teri
karışmayan, bir başkasına zararı dokunan her türlü kazanç hoş görülme-
miştir:

Y.: Komadgun nesneyi sunuban götürmegil
Komadgun götürmegil düşüre yatlu işe (293/4)

M.: Mal için incidip gardaş doğanın
Az bildin tilladan satıp savanın
Paylaşırlar helâl haram yığanın
Sen azabın çeke çeke gidersin (s. 125)

B) Dünyâya Bakış

Gerek Yunus Emre'nin ve gerek Mahtumkulu'nun dünya karşısında

aldıkları tavır menfidir. Onlara göre dünyâ, gelip geçici hayalî bir mekândır, bâkî değildir. Bu yönüyle insanların gelip geçtikleri bir misafirhanedir:

Y.: Bu cihana geldum uş giderem
Sanasın bir eve kondun konukvan (203/6)
Bu dünyaya gelen kişi âhir yine gitse gerek
Müsâfirdür vatanına birgün sefer itse gerek (139/1)

M.: Bu fani dünyaya inanman
Altın gümüşe guvanman
Giyevlere gönül bermen
Bir doğan züryâtca bolmaz (s. 366)

Gelen geçer çâst edip
Eğlemez güzeşt edip
Gönül aydır keşt edip
Alem cihanı görsem (s. 415)

Köp yiğitler gelip geçti cihandan
Niyetine göre ikbâl bolmadı
Gerdîşi kec kahpe felek elinden
Ertiri şâd bolan öyle gülmedi (s. 127)

Dünyanın geçiciliğine mukabil insanın ebedî vatanı öbür âlemdir. Dünya zenginlikleri de dünya gibi geçicidir. Dünya malına bakanlar, Karun kadar zengin olsalar, malları onları kurtaramayacaktır:

Y.: Batmış dünyâ malına bakmaz ölüm hâlına
İrmiş Kârûn malına zihî iş düşvârlığı (361/2)

M.: Hümayun korganın saldıran Harun
Dünyayı dört bölen hani Feridun
Kırk şehri kızıldan dolduran Karun
Gözü kumdan doldu, puldan dolmadı (s. 127)

Ger tapan dünyâda mülk-i İskender
Karunun malı hem bolsa müyesser
Ahiri bolursun yere berâber
Gönülden men menlik edici bolma! (s. 387)

Bu sebeple geçici dünyaya bağlananlar bedbaht olurlar:

Y.: Seversen dünyayı mihnet bulasın
Erenler sırrını kaçan tuyasın
....
Ağudur bal degül dünyâ murâdı
Niçe bir aguya parmak banasın (297/2,4)

N.: Neyley felek, kahpe felek
Şâd günlerim az eyledin
Kılıp nâhâk canlar helâk
Dertlerime tuz eyledin (s. 115)

Bu geçici dünyaya bağlananlar bedbaht oldukları gibi öbür dünya-

dan da uzak kalırlar. Bunun için dünyaya bağlanılmamalıdır:

Y.: Bu dünyaya gönül viren sonucu pişmân olısar
Dünyaya benüm didükleri hep âña düşmân olısar (63/1)
Dünya halkun düşmanıdır maksûd ol cânlar cânıdur
Bilün ki dünyâ fânidür dünyâyı terk itsen gönül (161/4)

M.: Bu sözleri dedi ol Hayrû'l-beşer,
Dûzâhtan yakıcı bu felek yeser,
Adem oğlun eyleyep bunda serbeser,
Bakın özü rahat yatıp baradır.

Bu fânide yoktur takat kararım,
Sonunda anlamaz, yetişmez sabrım,
Mahtumkulu aydar, kocalan ömrüm,
Kolumdan sındırdın gidip baradır (s. 261)

C) Ortak Üslûp Özellikleri

Buraya kadar Yunus Emre ile Mahtumkulu'nun din ve dünyaya bakış açılarından ortak noktalarına işaret ettik. Bir sanatkârın konuyu ele alış tarzı, onu işleme şekli demek olan üslûp konusunda da şâirlerimizin benzer yönleri vardır. Dil farkını bir kenara bırakacak olursak, bazı şiirleri birbirlerine o kadar benzer ki, bu şiirlerde mahlas beyitleri ayırdedeci unsur vazifesi görür. Şâirlerimizin zamandan şikâyet ettikleri şu şiirleri, bu konuda bir fikir verecek özelliktedir:

Y.: Müslümânlar zamâne yatlu oldu
Halâl yinmez harâm kıymetlü oldu
Okınan Kur'an'a kulak tutulmaz
Şeytânlar semirdi kuvvetlü oldu
Harâm ile hamir tutdı cihânı
Fesâd işler iden hürmetlü oldu
Kime kim Tanrı'dan haber virürsen
Kakır başın salar hüccetlü oldu
Şakird üstâdıla arbede kılur
Oğul atıyla izzetlü oldu

.....
Peygamber yerine geçen hocalar
Bu halkun başına zahmetlü oldu
Dutulmaz oldu peygamber hadisi
Halâyık cümle Hak'dan utlu oldu
Yûnus gel âşiksın tevbe eyle
Nasûha tevbe ucu kutlu oldu (387/1-9)

M.: Gönlüm aydar, dostlar, eyleyin beyân,
Bilmenem, yakın mı âhir zamâne,
Dünyâ için şeriatin taşlaban,
Bilmenem, yakın mı âhir zamâne.

Mollalar ilmüne itmedi amel,
Şeriat işine eylemey cedel,
Fi'limiz bozulup, köpeldi kesel,
Bilmenem, yakın mı âhir zamâne.

Müftüler mal alıp, rivâyet berir,
Nâ-hak pul(u)nu alır, hakkı köydürür,
Fi'lleri bozulup fesât köpelir,
Bilmenem, yakın mı âhir zamâne.

.....
Hocalar fahr eder aslı zâtını
Kıyâm İsameddin koyup adını,
Filân kes hoca dep hem evlâdını,
Bilmenem, yakın mı âhir zamâne.

.....
Günahlar köp bolup, eksildi sevâp,
Korkarım, bu cihân bolmagay harâp,
Kesp edip satarlar arak u şarap,
Bilmenem, yakın mı âhir zamâne.

Mahtumkulu bunca kılmak hikâyet,
Akillere, şâyet bolgay kifâyet,
Dünyânın işine yoktur nihâyet,
Bilmem, yakın mı âhir zamâne. (s. 482-484)

Aşağıya aldığımız şiirler de Mahtumkulu'nun Yunus edâsındaki şiirlerinden birkaçıdır:

GİDİCİ BOLMA

Gel, ey, gönlüm, sana nasihat kılay,
Vatanı terk edip gidici bolma,
Özünden eksik bir gayrı nâmerdin,
Hizmetinde kulluk edici bolma!

.....
Bir nasihat berey, pendimi alsan,
İmtiyaz eylegil, otursan, dursan,
İndégsiz habersiz bir yere barsan,
Kişi aşının tuzun tadıcı bolma!

.....
Çağrılan yere bar, oturgıl, durma,
Çağrılmayan yere görünme, barma,
Üyalmaz kişi dek sürünüp yörme,
Buyrulmayan işi edici bolma!

.....
Ey gönül, gelgil sen, Hakkı tapalı,
Nefsimiz merkebin binip çapalı,
Aydarlar: Hak ermiş mihr ü vefâlı,
Şol sözünden hergiz kaydıcı bolma!

.....
Mahtumkulu, gönülde köptür armânu,
Tapmadı âkîbet derde dermânı,
Yetişir bir günü Tanrı fermânı,
Rûz u şeb gaflette yatıcı bolma!

CÛŞ OLMASIN

Ey, yârenler, Müselmânlar,
Delî gönül cûş olmasın.
Bir yahşı yiğide canlar,
Yaman hatun duş olmasın.

Her kim alsa haktan rahmet,
Gider kaygı, kalmaz mihnet,
Ersgin bolsa, durmaz devlet,
Hiç ülke bi-baş olmasın.

.....
Bir aşk düşse adam ser(i)ne,
Uyku kaçır, gönül urna,
İki sevgili bir bir(i)ne,
Yakın olsun, dış olmasın.

.....
Sözle, hey, âşığım, sözle,
Gel kıyâmet için gözle,
Mahtumkulu, sırrın gizle,
Her nâmerde fâş olmasın. (s. 454-455)

NETİCE

Türk kültürü oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bir o kadar da tarihî derinliğe sahiptir. Bu coğrafi genişlik ve tarihî derinliğe rağmen Türk kültürü, ufak tefek nüanslarına rağmen bir bütün olarak asrımıza gelmiştir. 1990'lı yıllara gelene kadar birbirinden habersiz hayat süren Türk toplulukları demirperdenin yıkılmasıyla birlikte karşılıklı kültürel temaslar kurmuşlar; birbirlerinin geçmişte akraba olduklarının, ortak değerlere sahip olduklarının farkına varmışlardır. Bunun tabii neticesi olarak kültürel bütünlük şuuru uyanmıştır.

Bir Türkmen, Yunus Emre'yi zevkle okurken, aynı zevki bir Anadolu insanı Mahtumkulu'da bulmuştur. Bunun kadar tabii birşey olamaz. Zira Yunus Emre de, Mahtumkulu da aynı kültürün farklı zaman, farklı coğrafyada yetiştirdiği iki zirve şahsiyettir. Bunları besleyen kaynak aynıdır.

Biz bu küçük hacimli çalışmada bu iki şahsiyetin ortak noktalarını ortaya koymaya çalıştık. **Din, dünyaya bakış ve üslûp** olmak üzere üç ana başlık altında topladığımız bu ortak noktalar, araya coğrafya, tarih, rejim vb. sınırlar girmesine rağmen Türk kültürünün devamlılığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.